

13. *Сумець О. М.* Аспект економічної безпеки підприємства в трактуванні дефініції «логістична система» / О. М. Сумець // Наук.-техн. зб. «Комунальне господарство міст». – Вип. 113. – Сер. : Економічні науки. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2014. – С. 253-258.

14. *Колодка Я. В.* Особливості та оптимізація логістичних систем підприємств сільськогосподарської галузі / Я. В. Колодка / Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – Вип. 2. – 2014 (51). – С. 131-136.

15. *Валькова Н. В.* Логістичні системи: визначення, класифікація та роль на різних рівнях управління/ Н. В. Валькова // Молодий вчений. – №2 (7). – лютий 2015 р. – С. 146-150.

16. *Притуляк Н. С.* Логістична система – основа підвищення ефективності функціонування підприємств сфери послуг / Н. С. Притуляк // Науково-виробничий журнал Інноваційна економіка. – 2013 [44] – № 6. – С. 218-221.

УДК 347.775

В.С. Сідак

*член-кореспондент Національної академії
педагогічних наук України,
доктор історичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Університет економіки та права «КРОК»*

Конкурентна розвідка в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання

У статті розкривається сутність конкурентної розвідки як складової економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Показана роль професійних кадрів у розв'язанні завдань, поставлених перед конкурентною розвідкою, та шляхи їх підготовки й виховання.

Ключові слова: *детектив, конкурентна розвідка, конкурентна контррозвідка, аналітично-пошукова діяльність, економічна безпека підприємства, економічна безпека суб'єктів господарювання.*

В.С. Сидак

*член-кореспондент Национальной академии
педагогических наук Украины,
доктор исторических наук, профессор,
проректор по научной работе
Университет экономики и права «КРОК»*

Конкурентная разведка в системе экономической безопасности субъектов хозяйствования

В статье раскрывается сущность конкурентной разведки как составляющей экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности. Показана роль профессиональных кадров в решении задач, поставленных перед конкурентной разведкой, и пути их подготовки и воспитания.

Ключевые слова: Детектив, конкурентная разведка, конкурентная контрразведка, аналитически-розыскная деятельность, экономическая безопасность предприятия, экономическая безопасность субъектов хозяйствования.

V.S. Sidak

*Corresponding Member of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine
PhD of Historical Sciences, Professor,
Vice-Rector for Scientific Work
«KROK» University*

Competitive intelligence in the system of economic security of economic entities

The article reveals the essence of competitive intelligence as a component of economic security of economic activity entities. The role of professional personnel in solving tasks raised before competitive intelligence service is shown as well as ways of personnel training and development.

Keywords: Detective, competitive intelligence, competitive counterintelligence, analytical and investigative activities, economic security of the enterprise, economic security of economic entities.

Постановка проблеми

Ще у давнину було зрозумілим значення розвідки для політики, дипломатії та комерції. Міста, де комерційні секрети цинили вище за воєнні чи політичні, ставали центрами комерційної розвідки. Згодом, досвід ведення розвідки на державному рівні почав використовуватися на рівні тогочасного підприємництва – ремісниками, купцями, банкірами. Як свідчить зарубіжна та вітчизняна практика, останнім часом цінність розвідки, комерційних таємниць та інформації загалом зростає. Інформація – це один із найцінніших ресурсів, наявних в організації, яка прагне не втратити своєї конкурентоздатності на світовому ринку. Конкурентна боротьба неможлива без отримання інформації, у зв'язку з чим на контршпіонаж західні фірми витрачають 15-20% чистого прибутку. Розвідувальна інформація відрізняється від звичайної тим, що вона є цільовою. Це не відомості взагалі, а інформація, що слугує достатньою підставою для прийняття цілком конкретного рішення. [7]

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Висвітленню зазначених питань присвятили свої праці вітчизняні науковці, такі як: В. В. Крутов [12], М. С. Лисенко [14], Т. Ткачук [20], В. І. Франчук [21] та інші. Проблематикою конкурентної розвідки та контррозвідки займалися вчені близького зарубіжжя: Ю. Н. Адашкевич [1], Н. І. Борисов [3], Л. С. Будовіч [4], А. Н. Бістрова [5], А. Вайс [6], Ю. П. Воронов [7], В. А. Демін [8], А. О. Єгоренко [19], В. П. Мак-Мак [15], Сергій Міркін [16], А. А. Мітрофанов [17], В. Д. Провоторов [18], Ю. А. Романова [19], Ю. С. Сахно [5], Е. Юшук [22-23]. У переосмислення концептуальних і науково-практичних підходів сфери ділової та корпоративної розвідки внесли вагомий вклад експерти практики Белкін Майкл [2], Г. Лемке [11] та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні не до кінця з'ясованими залишаються питання сутності, завдань, підходів до визначення принципів та обрання ефективних методів організації

конкурентної розвідки та контррозвідки вітчизняними суб'єктами підприємницької діяльності. Не розроблено, з урахуванням прикладів успішної практики, адаптованих методик здійснення аналітично-пошукової роботи. В умовах сьогодення залишаються невирішеними актуальні питання стосовно взаємозв'язку та взаємодії фахівців служб економічної безпеки та конкурентної розвідки.

Формулювання цілей статті

Мета статті – здійснити аналіз сучасного стану розуміння місця і ролі здійснення конкурентної розвідки та контррозвідки (аналітично – пошукової діяльності) в інтересах вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, та визначити специфіку професійної підготовки фахівців для успішного здійснення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для означення розвідувальної роботи на рівні підприємства, зазначеними авторами застосовуються різні терміни, серед яких: ділова розвідка, бізнес-розвідка, комерційна розвідка, економічна розвідка, маркетингова розвідка, промислова розвідка, аналітична розвідка, тощо. Але загальновизнаного поняття згаданих видів розвідки довгий час ані зарубіжними, ані вітчизняними науковцями та експертами не було сформульовано. На думку незалежного експерта у сфері конкурентної розвідки Генріха Лемке, «конкурентна (комерційна, бізнес) розвідка – це здійснюване, (в межах існуючого правового поля та з дотриманням етичних норм) збирання та обробка даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень з метою підвищення конкурентоспроможності комерційної організації [13]. Позиція Генріха Лемке полягає у чіткому розділенні функцій служби конкурентної розвідки та служби безпеки підприємства. На його думку, до функцій конкурентної розвідки слід віднести, в першу чергу, такі: вивчення діяльності конкурентів та конкурентного середовища; перевірка надійності ділових партнерів; збір актуальної інформації в мережі Інтернет та моніторинг засобів масової інформації; дослідження та оцінка ринків; прогнозування змін ситуації на ринку та дій конкурентів; виявлення нових та потенційних конкурентів; надання допомоги керівництву в процесі запозичення та імплементації позитивного досвіду та успішної практики інших компаній; надання допомоги фахівцям інших відділів в оцінці перспектив придбання або відкриття нового бізнесу; отримання інформації законним шляхом та аналіз нових технологій, продуктів або процесів, які можуть суттєво вплинути на бізнес компанії; виявлення слабких сторін конкурентів тощо [13]. Незалежний експерт з питань бізнес-розвідки Дмитро Золотухін вважає, що сутність конкурентної розвідки полягає у збиранні та аналізі інформації, яка є корисною для бізнесу компанії. Стратегічне призначення конкурентної розвідки полягає в постійному забезпеченні відповідності між стратегією компанії на даний час, з діями, за допомогою яких вона реалізується [14]. На думку Ю. Н. Адашкевича, конкурентна розвідка – це найважливіший інструмент мінімізації ризиків та забезпечення прибутків, а також вона є «системою раннього попередження» не тільки про наміри конкурентів, а й можливі сценарії змін на ринках. Ця система здатна інформувати про появу чинників небезпеки та зародження загроз, формувати шляхи зменшення підприємницьких ризиків, вироблення оптимальних управлінських рішень [1]. Такої ж думки дотримується і Сергій Міркін. Він вважає, що головні завдання конкурентної розвідки передбачають наступне: неперервний моніторинг та збір відкритої інформації про конкурентне середовище; аналітичну обробку отриманих даних з різних джерел; представлення результатів топ-менеджменту компанії, для прийняття управлінських рішень; зберігання

та розповсюдження результатів [16]. Лисенко М. С. під терміном «конкурентна розвідка» розуміє збір та аналітичну обробку інформації, необхідної для ведення конкурентної боротьби компанією на ринках [14]. Організація професіоналів конкурентної розвідки (SCIP) пропонує найбільш детальне визначення конкурентної розвідки як сукупності спланованих дій компанії систематичного та етичного збору, аналізу і управління тією інформацією про зовнішнє середовище, що може вплинути на здійснення планів підприємства та його роботу в цілому [6]. На думку А. Н. Бистрової та Ю. С. Сахно, конкурентна розвідка є інструментом вивчення конкурентного середовища шляхом цілеспрямованого збору інформації про конкурентів для прийняття управлінських рішень, які стосуються стратегії і тактики ведення бізнесу [5]. Більшість науковців основними завданнями конкурентної розвідки вважають накопичення і узагальнення інформації шляхом складання та представлення управлінської звітності для розроблення відповідних управлінських рішень; виявлення можливостей для розробки та впровадження нових видів діяльності, або розширення ринків збуту; встановлення стратегічних цілей і завдань для забезпечення максимальної ефективності господарюючого суб'єкта [1-9, 12-18, 20-23]. Конкурентна розвідка, з точки зору Ю. А. Романової та А. О. Єгоренко, це діяльність спрямована на дослідження макро- і мікрооточення та найближче оточення компанії через призму конкуренції. Основним напрямком цієї діяльності є дослідження конкурентів у взаємозв'язку з макрооточенням організації [19]. Науковці розглядають конкурентну розвідку, як маркетинговий інструмент дослідження конкурентного середовища, і вважають що виявлення цілей та складових стратегії конкурентів дозволяє отримати компанії значну конкурентну перевагу. Серед вітчизняних науковців питанням конкурентної розвідки багато уваги приділив дослідник В. І. Франчук [21]. Він слушно зазначив, що ця діяльність визначається науковцями та практиками доволі неоднозначно. Існують такі найбільш розповсюджені синонімічні назви: конкурентна розвідка, ділова розвідка, економічна розвідка, комерційна (бізнес) розвідка. Під конкурентною розвідкою розуміють маркетинговий інструмент вивчення конкурентного середовища, що є сукупністю цілеспрямованого збору інформації про конкурентів для прийняття управлінських рішень стосовно подальшої стратегії і тактики ведення бізнесу; сплановані дії компанії щодо систематичного та етичного збору, аналізу і управління тією інформацією про зовнішнє середовище, яка може вплинути на здійснення планів підприємства та його роботу в цілому; збір та обробку даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень, з метою підвищення конкурентоздатності комерційної організації, що проводяться в межах: закону та із дотриманням етичних норм [7]. Ділова розвідка сприймається як постійний процес збору, обробки, оцінки та накопичення даних, їх аналізу з метою прийняття оптимальних рішень [8]. Економічна розвідка визначається як сукупність узгоджених за місцем, часом і способом заходів спеціальних державних або корпоративних органів і дій підготовлених підрозділів та/або осіб, спрямованих на добування закритих чи отримання відкритих відомостей, а також їх збір, аналіз, інтерпретацію з метою отримання інформації, яка є важливою для суб'єктів економіки та забезпечує або національні, або корпоративні конкурентні переваги; або як організаційна структура, що займається питаннями збору, перевірки (верифікації), обробки та аналізу даних з різних аспектів зовнішньоекономічної діяльності підприємства з подальшим використанням отриманої інформації для вирішення конкретних завдань його господарської діяльності [18]. Комерційна розвідка є найважливішою функцією стратегічного управління компанією, спрямована

на забезпечення ефективного досягнення заздалегідь визначених стратегічних цілей бізнесу [13].

Науковці Т. Ткачук [18] і А. Мітрофанов [17] підкреслюють, що розвідка визначається як функція, як система; як структура та як вид діяльності. У трактуванні їх сутності та змісту також є відмінності, часом й суттєві. Разом з тим, автори погоджуються, що конкурентна розвідка здійснюється у зовнішньому середовищі організації з метою отримання інформації, необхідної для прийняття рішень, які дозволятимуть суб'єкту господарювання ефективно функціонувати, розвиватися та адаптуватися до змін у цьому середовищі, уникаючи ризиків та загроз, що можуть впливати на досягнення стратегічних цілей бізнесу. На противагу вищевикладеному підходу до розвідки підприємством, є і інший, за якого розвідувальну діяльність пропонується здійснювати не лише у зовнішньому середовищі, а й у внутрішньому [21].

Розглядаючи розвідувальну діяльність підприємств, потрібно звернути увагу на те, що в фаховій літературі і на практиці використовується також і термін «промислове шпигунство». Однак, ці поняття слід розмежовувати. Характерними ознаками для розвідки є дотримання етичних норм та діяльність у межах закону. Змістом роботи фахівця, який займається розвідкою, є інформаційно-аналітична робота, тобто збір і аналіз інформації з відкритих джерел тими методами, що не порушують норм законів.

Під промисловим шпигунством розуміють вид недобросовісної конкуренції, діяльність з незаконного добування та вивідування відомостей, що становлять виробничі і ділові секрети конкурентів, їх комерційну таємницю, із закритих від широкого доступу (і сторонніх осіб) джерел в інтересах досягнення економічної вигоди та переваг. Для промислового шпигунства характерною, здебільшого, є діяльність незаконного характеру з використанням агентурних і технічних методів. Наприклад, проникнення на територію конкурента, викрадення інформації, підкуп працівників, зняття інформації з каналів зв'язку, шантаж тощо [20].

Як відомо, частина науковців і практиків, що займаються питанням дослідження чи практичного забезпечення економічної безпеки підприємств, стверджують, що визначальною складовою у розвідувальній діяльності є аналітична. Іншими словами, сучасні загрози та небезпечні тенденції для розвитку суб'єктів господарювання і в цілому підприємництва, ефективніше і економічно дешевше виявляти, використовуючи відкриті джерела та сучасні методи аналізу. Тому, на їх думку, на рівні суб'єкта господарювання доцільно використовувати термін *«аналітично-пошукова діяльність»*, оскільки він найбільше відображає сутнісну природу сучасної розвідки у сфері економіки як видової функції економічної безпеки підприємств [20-21].

На думку В. І. Франчука, аналітично-пошукова діяльність – це інформаційно-аналітична діяльність, спрямована на виявлення загроз внутрішнього і зовнішнього походження стратегічним цілям, а також тенденцій розвитку ринку, економіки, конкуренції тощо, які можуть стати на перешкоді або створити умови для їх досягнення, використовуючи легальні джерела інформації та методи її збору [21].

Систематизуючи результати досліджень Л. С. Будовіч [4], Т. Ткачука [20] та В. І. Франчука [21], сформуємо основні принципи, завдання та етапи аналітично-пошукової діяльності. Отже, її завданням є завчасне надання інформації вищому менеджменту компанії про негативні тенденції, що розвиваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі організації щодо досягнення стратегічних цілей розвитку; завчасне надання інформації керівництву про можливості, які відкри-

ваються на ринку; завчасне розкриття планів конкурентів стосовно досягнення ними конкурентних переваг, захоплення лідерства, чи здійснення інших небезпечних для розвитку дій [7]. До основних принципів цієї діяльності слід віднести: конфіденційність, законність; активність; цілеспрямованість; об'єктивність; комплексність; системність; безперервність [8]. Базовими етапами цієї діяльності є: визначення інформаційних потреб керівників, які займаються питаннями стратегічного управління; збір інформації; обробка і аналіз інформації; оформлення і надання інформації [18].

Таким чином, на базі аналізу досліджень науковців можна дійти висновку, що за своїми завданнями, інформаційно-аналітична і контррозвідувальна діяльність практично подібні, тобто науковці в ці види діяльності вкладають однаковий зміст, використовуючи різні назви [4, 21].

Дана позиція заслуговує на увагу, але лише стосовно контррозвідки, спрямованої на внутрішні загрози. Відтак не зрозуміло, яке місце в цьому процесі посідає конкурентна розвідка, що спрямована на зовнішні загрози, як у самостійному, хоч і пов'язаному з контррозвідкою виду діяльності щодо конкурентів: їх бізнесу, фінансових можливостей, конкурентоспроможності, планів, перспектив, ефективності його розвідки і контррозвідки. У процесі здійснення конкурентної розвідки має місце й інформаційно-аналітична робота. Не випадково А. І. Доронін веде мову про розвідувальне і контррозвідувальне забезпечення фінансово-господарської діяльності [9]. Його підхід видається найбільш аргументованим.

З іншого боку, В. І. Франчук переконливо доводить те, що на стан економічної безпеки підприємств та на ефективність її системи значний вплив має безпекова корпоративна культура, в основі якої є знання менеджерів та фахівців теорії і практики економічної безпеки. Такі знання, як показав аналіз літературних джерел та досвіду роботи вищих навчальних закладів України й інших країн, можна отримати в процесі навчання чи під час проведення спеціальних наукових досліджень [21]. Підготовка фахівців з економічної безпеки має бути цілеспрямованою і науково обґрунтованою та здійснюватися на системній основі. З цієї метою ним запропонована модель підготовки фахівців з безпеки в Україні, використовуючи концептуальні підходи: у рамках спеціалізації; у рамках спеціальності; у рамках наукової спеціальності [21]. Звісно, що це стосується і фахівців з конкурентної розвідки, або за термінологією А. І. Дороніна [9] «розвідувального та контррозвідувального забезпечення фінансового-господарської діяльності», а за сформульованим визначенням В. І. Франчука [21] – «аналітично-пошукової діяльності».

Відомо, що підготовка цієї категорії фахівців має певні особливості і потребує конкретних, дещо специфічних знань, умінь і навичок. Тобто, відповідної компетентності за сучасною освітньою термінологією. Цієї проблеми у загальному плані торкається і В. І. Франчук: «Середовище, в якому доводиться працювати менеджеру з безпеки, є мінливим і складним для оцінки і прийняття рішень у залежності від ситуації і завдання, яке виконується, потрібно бути психологом, педагогом, аналітиком, «оперативником», охоронцем тощо. Разом з цим, для діяльності менеджера з безпеки характерним є конспірація, гра ролей різних соціальних і професійних типів та ін.» [21]. Але не зрозуміло, що вкладається в поняття «оперативник». Адже саме для фахівців з конкурентної розвідки та контррозвідки названа «оперативність» є вкрай необхідною. Разом з цим, невід'ємною складовою професійної підготовки кадрів для здійснення зазначеної діяльності є їх патріотичне і професійно-корпоративне виховання. Вищезгадані науковці не приділили цим питанням належної уваги.

Якщо розглядати другу частину поставленої мети – специфіку професійної підготовки кадрів для конкурентної розвідки та контррозвідки (аналітично-пошукової діяльності) в інтересах економічної безпеки суб'єктів господарювання, - то спочатку слід акцентувати увагу на необхідності забезпечити отримання ними знань, умінь і навичок, щодо методів, способів і засобів (механізмів) своєчасного здобування (в межах чинного законодавства) об'єктивної і корисної інформації. Вона б, у свою чергу, дозволила приймати виважені рішення по ліквідації зовнішніх чи внутрішніх загроз, розширення можливостей і перспектив розвитку підприємства тощо. Але перед тим, як дати майбутнім фахівцям відповідні знання, уміння і навички стосовно вищезазначених методів, прийомів, засобів (механізмів) такої діяльності, необхідно докласти зусиль для чіткого розуміння і засвоєння ними сутності корпоративної розвідки та контррозвідки. Акумулюючи вже згадані визначення даної проблеми рядом науковців, автор вважає за доцільне висловити власне бачення цього питання.

Перш за все, варто акцентувати увагу на тому, що корпоративна розвідка – це цілеспрямоване вивчення з допомогою відповідних механізмів зовнішнього конкурентного середовища об'єктів зацікавленості: стану бізнесу, фінансових можливостей, конкурентоспроможності, планів на майбутнє, реальних перспектив, спрямованості та ефективності їх конкурентної розвідки та контррозвідки для аналізу й прийняття управлінських рішень щодо подальшої стратегії і тактики ведення бізнесу, а також удосконалення системи його захисту. Основною характерною ознакою конкурентної розвідки є спрямування її діяльності на виявлення і припинення зовнішніх загроз протиправного характеру. Не менш відповідальними мають бути зусилля, спрямовані на аргументоване викладення і розкриття майбутнім фахівцям сутності конкурентної контррозвідки. Якщо виходити з теорії контррозвідки як такої, то це відомство, організація, що має завдання протидіяти розвідці супротивника, боротися зі шпигунством і диверсіями.

Об'єктом конкурентної контррозвідувальної діяльності є внутрішнє середовище суб'єктів господарювання. Перед контррозвідкою постають такі основні завдання:

- збір і систематизація інформації, що характеризує рівень захищеності підприємства;
- виявлення, запобігання, припинення спроб інфільтрації та вербовки агентури конкурентами, партнерами та кримінальними структурами;
- запобігання витоку конфіденційної інформації про діяльність підприємства з боку його співробітників, партнерів та клієнтів;
- перевірка надійності та інших якостей, що мають значення для захисту бізнесу, і аспектів діяльності осіб під час прийому на роботу, а також періодично співробітників підприємства;
- упередження та проведення розслідувань виявлених фактів промислового шпигунства, своєчасне виявлення та ефективна протидія можливим рейдерським акціям з боку зловмисників та конкурентів;
- оперативне прикриття у разі потреби персоналу, будівель, об'єктів підприємства;
- запобігання виникнення в колективі негативних процесів, виявлення та усунення їх причин [15].

Основною характерною ознакою конкурентної контррозвідки є спрямування її діяльності на виявлення і припинення внутрішніх загроз протиправного характеру. Вагомим аспектом у діяльності конкурентної контррозвідки є уміння взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами, а також громад-

ськістю з метою створення організаційно-правових механізмів припинення протиправних дій осіб на підприємстві чи по відношенню до підприємства чи його персоналу. Варто нагадати, що дослідники Л. С. Будович і В. І. Франчук вважають, що «за завданнями контррозвідальна й інформаційно-аналітична діяльність практично подібні, тобто автори в ці види діяльності вкладають однаковий зміст, використовуючи різні назви» [4, 21]. У підсумку виходить, що ця позиція не є переконливою. Адже за змістом інформаційно-аналітична діяльність присутня не тільки у корпоративній контррозвідці, а й у корпоративній розвідці. Саме як ключова складова двох близьких за сутністю напрямків, що мають все ж таки різні об'єкти і націлені на різні загрози – зовнішню і внутрішню. У даному контексті викликає сумнів доцільності об'єднання вже засвоєних за змістом вітчизняною і зарубіжною практикою як таких корпоративної розвідки та корпоративної контррозвідки терміном «аналітично-пошукова діяльність». Разом з тим, запропонований В. І. Франчуком термін, може вживатися як синонімічний варіант.

Як доводить В. В. Крутов, питаннями розвідувального і контррозвідувального забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємств, можуть займатися на договірних засадах і детективні агентства, тобто виконувати функції конкурентної розвідки та контррозвідки [12]. На думку автора це допустимо, але за умови, що це стосується саме економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, кримінальних злочинів у цій сфері, а не розшуку, наприклад, зниклих тварин, квартирних крадіжок, з'ясування причин сімейних конфліктів тощо. Це вже поле діяльності пошукових ланок. Важливою складовою процесу отримання (збору) інформації є методи, прийоми, засоби, які для цього використовуються. Дослідник Т. Ткачук слушно зазначає: «У реальній практиці таких методів, так само як і засобів, досить багато. Умовно їх можна поділити на дві групи [20]:

1) цілком законні (білі), наприклад, вивчення й аналіз публікацій конкурента, моніторинг параметрів ринку, придбання продукції конкурентів;

2) методи, які за своєю формою не порушують норм законів, проте не завжди відповідають морально-етичним нормам ведення чесної конкурентної боротьби (сірі методи), як-от: матеріальне заохочення співробітників конкурента або проведеного підставних переговорів з метою вивідання конфіденційної інформації.

З наукових видань та практики найбільш відомі такі з них [20]:

- пошуки та використання джерел інформації як людських, так і технічних;
- приховане спостереження;
- відкрите та зашифроване опитування;
- наведення довідок;
- вивчення доступних предметів і документів;
- зовнішній та внутрішній огляд доступних будівель, приміщень та інших об'єктів.

Своєчасне, нестандартне, ефективне й результативне використання в комплексі цих механізмів якраз і складає вищезгадану «оперативність». Слід зауважити, що чимало науковців – правників вважають, що використання цих механізмів є порушенням прав людини і суперечать чинному законодавству. Але, як контраргумент, можна навести численні приклади успішних журналістських розслідувань корупційних схем, інших резонансних злочинів завдяки використанню в межах чинного законодавства саме таких механізмів.

Варто додати, що у статті 25 (п. 3) Закону України «Про інформацію» від 2.10.1992 р. зазначено: «Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків,

коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону» [10]. Отже, є підстави вважати, що закон допускає використання журналістами конфіденційних джерел інформації. Виходить, що застосування службами корпоративної розвідки і контррозвідки вищеперелічених методів і засобів для протидії злочинним, протиправним акціям конкурентів будуть правомірними. Належні можливості для цього відкриває прийнятий у квітні 2017 році Верховною Радою Закон України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [11].

Чільне місце в процесі професійної підготовки кадрів для конкурентної розвідки і контррозвідки має займати висвітлення психологічних методів у процесі отримання інформації, а саме: визначення інформаційних джерел і встановлення контактів з ними, закріплення й розвиток контакту з об'єктом зацікавленості, ефективні прийоми вивідування інформації, способи виявлення обману, механізми безпечного виходу з контакту. Важливо також навчити майбутніх фахівців творчо мислити і комбінаційно використовувати весь набір «інструментів» здобування та реалізації інформації.

Обробка і аналіз інформації – один із важливих етапів діяльності корпоративної розвідки та контррозвідки, який здійснюється відповідними методами. Серед найчастіше вживаних використовуються: хронологічний аналіз, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, логічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків подій і процесів, аналіз проєктів, методи моделювання процесів і ситуацій, методи оцінки рівня економічної безпеки [20-21]. Найкращим набором методів є той, що забезпечує достовірність і повноту інформації. Основне призначення аналізу – це створення інтегровано-аналітичної картини з різних джерел, даних, а також часто не пов'язаних між собою подій і фактів про потенційні чи реальні загрози підприємству або можливості, які відкриваються на ринку [21]. Звісно, володіння фахівцями даними методами, умінням створювати зазначені інтегровано-аналітичні картини дозволять їм отримувати об'єктивну інформацію про стан та рівень економічної безпеки підприємства, наміри конкурентів, основні тенденції розвитку бізнесу тощо.

Загальновідомо, що у вищих навчальних закладах України потребує суттєвої активізації патріотичне виховання здобувачів. Особливо слід звернути увагу на відповідальність тих ВНЗ, які готують фахівців для структур захисту економічної безпеки держави, суб'єктів господарської діяльності, детективних і охоронних агенцій. Справа в тім, що здобувачі таких ВНЗ отримують знання про нестандартні форми, методи, засоби (механізми) діяльності, спрямованої на ліквідацію (в межах чинного законодавства) зовнішніх та внутрішніх загроз економічним інтересам держави, суб'єктам господарювання, а також захист законних прав та свобод громадян. Інакше кажучи, вони мають стати компетентними фахівцями щодо технології боротьби у взаємодії з правоохоронними органами зі злочинними, протиправними проявами в сфері економіки та захисту громадян від подібних зазіхань. Ці знання, уміння і навички мають отримати надійні, з погляду моральних якостей та політичних уподобань, люди. Забезпечити цю надійність може високий рівень ідейного гарту.

Окремо необхідно сказати про професійно-корпоративне виховання, а саме:

- формування у особи почуття великої суспільної значущості даної професії, поваги і любові до неї;
- усвідомлення свого високого покликання вести боротьбу з посяганнями на економічні інтереси держави і підприємств, нерідко в екстремальних ситуаціях і нестандартними методами;
- глибокої пошани до кращих традицій вітчизняних і зарубіжних фахівців;

- готовності в разі потреби стати на захист державних інтересів, суб'єктів господарювання, законних прав громадян;
- необхідним є моральне виховання, направлене на усвідомлення кожною особою високого покликання й обов'язку, професіоналізму і самовідданості, гідності і честі, духовності й порядності.

Важливим залишається правове виховання з метою формування у майбутніх фахівців з корпоративної розвідки і контррозвідки високої правосвідомості та правослужняності, поваги до Конституції та законів України. Не зайвим буде і вивчення зарубіжного досвіду (США, Англії, Німеччини) з цього питання.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, є підстави зазначити наступне. Конкурентна (комерційна, бізнес) розвідка – це збирання та обробка даних з різних джерел для вироблення управлінських рішень з використанням законних методів. Функціями конкурентної розвідки є такі: вивчення діяльності конкурентів та конкурентного середовища; перевірка надійності ділових партнерів; збір актуальної інформації в мережі Інтернет та моніторинг засобів масової інформації; дослідження й оцінка ринків; прогнозування змін ситуації на ринку та дій конкурентів; виявлення нових і потенційних конкурентів; надання допомоги керівництву в процесі запозичення та імплементації позитивного досвіду та успішної практики інших компаній; надання допомоги фахівцям інших відділів в оцінці перспектив придбання або відкриття нового бізнесу; отримання інформації законним шляхом та аналіз нових технологій, продуктів або процесів, які можуть суттєво вплинути на бізнес компанії; виявлення слабких сторін конкурентів тощо. Професійна підготовка кадрів для здійснення конкурентної розвідки та контррозвідки в інтересах економічної безпеки держави й суб'єктів господарювання має спрямовуватися на глибоке засвоєння ними теорії та практики даної проблеми, оперативної психології, криміналістики, кримінального права та процесу, а також прийнятого Верховною Радою України у квітні 2017 року Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». Відповідні ВНЗ та наукові установи повинні забезпечити розробку низки підзаконних актів з метою конкретизації Закону «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» та використання роз'яснень та коментарів у процесі підготовки фахівців зазначеного напрямку. Нагальною є потреба розробки зацікавленими науковцями концепції патріотичного та професійно-корпоративного виховання фахівців з конкурентної розвідки та контррозвідки, детективної і охоронної діяльності, а також впровадження даної концепції у життя.

Література

1. Адашкевич Ю. Н. Конкурентная разведка (бизнес-разведка) / Ю. Н. Адашкевич / Журнал «Безопасность бизнеса». – 2007. – №5(5) – С. 103-108.
2. Белкин Майкл. Конкурентная разведка: взгляд без эмоций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Michael_Belkine_RU.html
3. Борисов Н. И. Конкурентная разведка как инструмент конкурентной борьбы / Н. И. Борисов. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://marketing.spb.ru/lib-research/competition_spy.htm
4. Будович Л. С. Управление предприятием на основе совершенствования системы экономической безопасности : дис. к. э. н. : 08.00.05. – М., 2007. – 212 с.
5. Быстрова А. Н. Конкурентная разведка как источник информации для целей стратегического управленческого учета и анализа / А. Н. Быстрова, Ю. С. Сахно // Международный научно-исследовательский журнал. – 2015. – №7(38). – С. 19-21.
6. Вайс А. Краткое руководство по конкурентной разведке: как собирать и использовать информацию о конкурентах / А. Вайс. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Arthur_Weiss_Brief_Guide_CI.html;

7. Воронов Ю. П. Принципы конкурентной разведки. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Principles_of_CI_Voronov/html.
8. Демин В. А. Служба конкурентной разведки. Задачи и функции / В. А. Демин. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/functions_of_CI_at_company.html
9. Доронин А. И. Бизнес-разведка. / 2-е изд., перераб. и доп. – М., Издательство «Ось-89», 2003. – 384 с.
10. Закон України «Про інформацію» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – №48. – 1992. – С. 650.
11. Закон «Про приватну детективну (розшукову) діяльність». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrainepravo.com/law-making/bill_passed_by_legislature/proekt-zakonu-pro-privatnu-detektivnu-rozshukovu-d-yaln-st/
12. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємства / В. В. Крутов. – К. : Фенікс, 2008. – С. 381.
13. Лемке Г. Ещё одни размышления о разведке / Г. Лемке. – Ч. 1-5. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.it2b.ru/it2b2.view3.html>
14. Лисенко М. С. Конкурентна розвідка через призму економічної безпеки підприємства / М. С. Лисенко // Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України : IV Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених : тези доп. – 2013. – С. 147-149.
15. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия / В. П. Мак-Мак. – М. : ИДМБ, 1999. – 160 с.
16. Безопасность предпринимательской деятельности : учебник / под общ. ред. Л. Д. Шарого. – М. : ВК, 2005. – С. 339-340.
17. Миркин Сергей. Конкурентная разведка или промышленный шпионаж / Сергей Миркин // Журнал «Ваш бизнес». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/management/strategy/competit/ci.shtml>
18. Митрофанов А. Л. Экономическая безопасность коммерческих предприятий и деловая разведка / А. А. Митрофанов. – 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.officemart.ru/economic_safety/articles/articles103.html
19. Провоторов В. Д. Методы разведывательной деятельности в предпринимательстве / В. Д. Провоторов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://union.kz/ru/biz/competition/method/metrazv/pda.shtml>.
20. Романова Ю. А. Конкурентная разведка: новый взгляд в условиях глобализации экономики. / Ю. А. Романова, А. О. Егоренко / Электронный научный журнал «Управление экономическими системами». [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://uecs.ru/makroekonomika/item/2079-2013-04-06-07-06-48>
21. Ткачук Т. Характерні особливості конкурентної розвідки та промислового шпигунства / Тарас Ткачук // Журнал інтелектуальної еліти «Персонал». – 2007. – №2 – С. 72-78.
22. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки / В. І. Франчук ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 439 с.
23. Ющук Е. Бизнес-разведка: законные методы и запрещенные приемы / Е. Ющук // Экономические преступления. – М., 2009. – №5. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://ci-razvedka.ru/Biznes-Razvedka-Zakonnoe-i-Zfpreshchennoe.html>.
24. Ющук Е. Л. Взаимодействие конкурентной разведки и PR-службы предприятия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ci-razvedka.ru/CI-and-PR.html>